

ESÉLYEGYENLŐSÉG, FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS ÉS A CIVIL TÁRSADALOM SZEREPE A FELSŐOKTATÁSBAN:

ETIKAI ÉS TÁRSADALOMFILOZÓFIAI MEGKÖZELÍTÉS NEMZETKÖZI ÉS MAGYARORSZÁGI KONTEXTUSBAN*

Varga Anita

Bevezetés

Az esélyegyenlőség és a fenntartható fejlődés kérdéseinek a társadalomfilozófiai és oktatásetikai vonatkozásai felértékelődnek a felsőoktatási intézmények társadalmi felelősségvállalásának vizsgálata során (Rawls, 1971; Sen 1999; Nussbaum, 2006). A felsőoktatás szerepe, mely a társadalmi mobilitás kulcsfontosságú elemeként, nem kizárólag a tudásátadásra és kutatásra korlátozódik, hanem cselekvő szereplője a társadalmi igazságosság és a fenntartható fejlődés előmozdításának (Brennan-Naidoo, 2008). A felsőoktatási intézmények társadalmi felelősségvállalásának újraértelmezése szorosan kapcsolódik az ENSZ fenntartható fejlődési céljaihoz (SDG 4: Minőségi oktatás, SDG 5: Nemi egyenlőség, SDG 10: Egyenlőtlenségek csökkentése, SDG 16: Béke, igazságosság és erős intézmények; UN, 2015). A civil társadalom ebben a folyamatban kettős szerepet tölt be: egyrészt ellenőrzési funkciót gyakorol az állami és piaci szereplőkkel szemben, másrészt közvetítő szerepet lát el a társadalmi érdekek és az oktatási intézmények között (Varga, 2022). A civil szervezetek közreműködése különösen fontos az inkluzív oktatási környezet megteremtésében, hiszen képesek olyan célcsoportokat is elérni és támogatni, akik számára a formális intézményi struktúrák nem, vagy csak korlátozottan biztosítanak esélyegyenlőséget.

Társadalmi igazságosság és esélyegyenlőség – Elméleti keretek

A társadalmi igazságosság és az esélyegyenlőség olyan alapelvek, amelyek az Európai Unió (EU) jogi és értékalapú keretrendszerében központi helyet foglalnak el. Ezek az elvek a jogegyenlőség, a méltányosság és az emberi méltóság tiszteletben tartásán alapulnak (EC, 2020). Az elméleti háttér szorosan kapcsolódik társadalomfilozófiai elméletekhez, különösen John Rawls (1971) igazságosságelméletéhez, Amartya Sen (2009) képességelméletéhez, valamint Martha Nussbaum (2011) emberi képességeken alapuló megközelítéséhez. John Rawls (1971) *Az igazságosság elmélete* című munkájában az igazságosságot „méltányosság”-ként határozza meg. A társadalmi berendezkedések értékelésének mércéjét nem az általános jólét növelésében, hanem a leginkább hátrányos helyzetű csoportok helyzetének javításában látja. A méltányosság elve szerint a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek abban az esetben elfogadhatók, ha a legrosszabb helyzetben lévők számára is javulást eredményeznek. Ez az elv alapvető az esélyegyenlőség, az inklúzió és különösen az oktatáshoz való hozzáférés vizsgálatában. A civil szervezetek működése közvetlenül tükrözi Rawls elveit, hiszen céljuk a legnagyobb hátrányban lévők támogatása és érdekeik képviselete. A felsőoktatási intézmények méltányosságát nem a formális nyitottság mutatja meg, hanem annak mértéke, hogy milyen mértékben képesek bevonni és támogatni a strukturális hátrányokkal élő csoportokat. A civil szektor ebben folyamatban szolgáltatásokkal és inkluzív programokkal járul hozzá az igazságosság elvének gyakorlati megvalósításához, ebben az értelmezési keretben esélyegyenlőségi intézkedések az egyenlő hozzáférés kiteljesítésének valós eszközei. Ezért az esélyegyenlőségi politika nem semleges, javító jellegűvé válik, célja elsősorban a strukturális hátrányok kiegyenlítése. A nonprofit szervezetek kulcsszereplők, amelyek egyszerre jelentenek hidat a sérülékeny csoportok és az állami intézmények között. Szolgáltatásokat nyújtanak, kutatási feladatokat látnak el, emellett szakpolitikai javaslatokat fogalmaznak meg. Tapasztalataik alapján visszacsatolást adhatnak az intézményi rendszerek számára az akadályokról és a szükségés és lehetséges új eszközök bevonásáról.

Az Európai Unió szakpolitikai dokumentumai (EC, 2020) kiemelik, hogy a hátrányos helyzetű csoportok integrációja az érintettek részvételét biztosító mechanizmusoktól függ. A civil szervezetek képesek az érintettek szempontjait közvetlenül bevenni a döntéshozatali folyamatokba, elősegítik az akadálymentes szolgáltatások kialakítását a felsőoktatásban (EDF, 2019; UNESCO, 2022; OECD, 2023a; EESC, 2018; Civicus, 2024). Sen (2009) és Nussbaum (2011) képességelmélete szerint, a valódi lehetőségek kibontakoztatása fontosabb a formális jogegyenlőségnél: a kérdés az, képesek-e az emberek értékesnek tartott életet élni. Ez a kérdés különösen releváns a felsőoktatási hozzáférés tekintetében, ahol társadalmi, gazdasági és kulturális akadályok korlátozzák a jogok tényleges gyakorlását (Walker, 2006).

A képességelmélet normatív keretet ad az oktatáspolitikának az egyenlőtlenségek értelmezésére, amennyiben nemcsak mennyiségi, hanem minőségi szempontokat is figyelembe vesz.

Illeszkedik az EU fenntartható fejlődési céljaihoz, amelyekben a gazdasági növekedés mellett a társadalmi befogadás is alapvető fontossággal bír. Az oktatási rendszerek szerepe ebben a megközelítésben nem merül ki a tudásátadásban, emellett elősegíti a cselekvőképes állampolgárok fejlődését. (Unterhalter, 2003).

Magyarországi sajátosságok az európai keretben

A magyarországi felsőoktatás esélyegyenlőségi kérdései számos strukturális jellegű problémát hordoznak, amelyek hosszú távon befolyásolják az egyének életesélyeit. Formálisan a felsőoktatás mindenki számára nyitott, a hozzáférés társadalmi, gazdasági és földrajzi egyenlőtlenségeket tükröz (Berényi–Berkovits 2020; OECD 2023b). A hallgatói részvételt elsősorban a családi háttér, különösen a szülők iskolai végzettsége és anyagi helyzete határozza meg. A témához kapcsolódó kutatások (Lannert 2015; Berényi–Berkovits 2020) szerint a hátrányos helyzetű rétegek – köztük a roma közösségek – és az alacsony iskolai végzettségű szülők gyermekei alacsonyabb arányban vesznek részt felsőoktatásban. A roma fiatalok mindössze 1–2%-a tanul felsőoktatási intézményben, szemben a nem roma népesség 20–25%-os arányával (Hajdu–Kertesi, 2016; FRA, 2023).

A hallgatók többsége nő (2022-ben 55%; KSH 2023), a képzési területek között erős nemi szegregáció figyelhető meg: a STEM-területeken a nők aránya mindössze 20–25% (EC, 2023). A fogyatékos hallgatók aránya hivatalosan 1% (Fogyatékos Hallgatók Nemzeti Információs Központja 2022), valós számuk feltehetően magasabb. A jogszabályi keretek igazodnak az EU irányelveihez (2003. évi CXXV. törvény; Union of Equality 2020–2030), a végrehajtást rendszerszintű problémák, forráshiány és szegregáló gyakorlatok nehezítik (Kováts 2018).

Civil szervezetek – például a Motiváció Mozgássérülteket Segítő Alapítvány (2021), az UCCU Roma Informális Oktatási Alapítvány (2024) és a BAGázs (2023) – oktatási programokkal, mentorálással és közösségi beavatkozásokkal járulnak hozzá az esélyek javításához, valamint szakpolitikai javaslatok kidolgozásában is szerepet vállalnak.

A problémák kezelésére hatékony megoldás lehetne egy intézményesített, kötelező méltányossági felülvizsgálat. A felülvizsgálat nem kizárólag mennyiségi mutatókat (pl. hátrányos helyzetű hallgatók aránya), hanem minőségi szempontokat is vizsgálna: hogyan reagál az intézmény a strukturális egyenlőtlenségekre, milyen akadályokat azonosított, milyen inkluzív intézkedéseket vezetett be, és ezek milyen hatással voltak az érintettekre. A méltányossági felülvizsgálat új szakpolitikai eszközként lehetőséget nyújtana arra, hogy a képességelmélet (Robeyns, 2005) és a civil szféra visszajelzései (Varga, 2023) strukturálisan beépüljenek a felsőoktatási döntéshozatalba, ezzel elősegítve a fenntartható és valóban inkluzív társadalmi fejlődést (UNESCO, 2022).

Támogatott utak a felsőoktatásban a hátrányos helyzetűek számára

Magyarországon a felsőoktatásban az esélyegyenlőség előmozdítására irányuló oktatáspolitikai válaszok célja elsősorban a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok – köztük a roma közösségek, a fogyatékossgal élő fiatalok és a nők – hozzáféréseinek javítása, valamint felsőoktatási pályán való megtartása.

1. táblázat. Oktatáspolitikai válaszok a felsőoktatásban az esélyegyenlőség érdekében Magyarországon

Intézkedés	Célcsoport / cél
Roma szakkollégiumok	Roma hallgatók támogatása, közösségépítés, mentorálás.
Útravaló ösztöndíjprogram (Út a felsőoktatásba)	Hátrányos helyzetű tanulók felsőoktatásba jutásának segítése.
Külön felvételi pontok bizonyos csoportoknak	Hátrányos helyzetű, fogyatékossgal élő hallgatók előnyben részesítése.
Felsőoktatási Intézmények Esélyegyenlőségi Tervei	Hozzáférhetőség, akadálymentesítés, esélyegyenlőség biztosítása.
Diplomamentő program (2023-tól újra elérhető)	Felnőttek, korábban megszakított tanulmányok lezárása, nyelvvizsga támogatás.
Felsőoktatási Intézmények mentorprogramjai	Lemorzsolódás csökkentése, hátrányos helyzetűek diplomaszerezésének támogatása.

Forrás: Varga (2025) Saját szerkesztés.

Ezek az intézkedések (1. táblázat) nem képesek elvárható mértékben ellensúlyozni a közoktatáshoz kötődő és azon átívelő egyenlőtlenségeket.

2. táblázat. Felsőoktatásspecifikus eszközök és programok Magyarországon

Intézkedés Program	Célcsoport	Fő cél Hatás	Forrás
Roma Szakkollégiumi Hálózat (2011–)	Roma fiatalok	Felsőoktatási sikeresség, közösségépítés	https://romaszakkollegium.hu
Útravaló Ösztöndíjprogram (Út a diplomához)	Hátrányos helyzetű fiatalok	Felsőoktatásba jutás, diplomaszerezés támogatása	https://utravalo.emet.gov.hu
Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) inklúzióhoz köthető szempontjai	Felsőoktatási intézmények	Akadálymentesítés, esélyegyenlőségi feltételek javítása	https://www.mab.hu
Egyetemi Esélyegyenlőségi Bizottságok	Fogyatékossgal élő hallgatók, hátrányos helyzetűek	Hozzáférés, támogató szolgáltatások biztosítása	pl.: ELTE https://www.elte.hu/eselyegyenloseg
Stipendium Hungaricum ösztöndíj (2013–)	Hátrányos helyzetű országokból érkezők	Nemzetközi esélyegyenlőség, hozzáférés biztosítása	https://stipendiumhungaricum.hu

Forrás: Varga (2025) Saját szerkesztés.

A 2. táblázat a magyarországi felsőoktatásban alkalmazott esélyegyenlőségi programokat és intézkedéseket foglalja össze. Az intézkedések fő célja a társadalmi igazságosság és az oktatáshoz való hozzáférés javítása hátrányos helyzetű csoportok számára. Jellemzője a célcsoportok szerinti differenciáltság mellett a több szintű működés: vannak országos, központi finanszírozású célzott programok (pl. Útravaló), szervezeti szintű szabályozások (MAB), valamint intézményi szintű, helyben megvalósuló szolgáltatások (Esélyegyenlőségi Bizottságok). Ezek a programok jól illeszkednek az EU és a magyar oktatáspolitikai társadalmi felzárkózást és esélyegyenlőséget támogató célkitűzéseihez (EC, 2020; EMMI, 2020).

Etika, felelősség és struktúra: Társadalomfilozófiai kérdések – hasonlóságok és különbségek az esélyegyenlőség tükrében

Az oktatáspolitikában a társadalmi igazságosság és az esélyegyenlőség érvényesítése számos elméleti és gyakorlati ellentmondást hordoz. Alapvető kérdés, hogy a beavatkozások célja az egyenlő bánásmód (formális egyenlőség) vagy a társadalmi hátrányok kiegyenlítése (méltányosság). Az igazságosságelmélet alapján a méltányosság olyan elosztási mechanizmusokat kíván, amelyek a legrosszabb helyzetű csoportok helyzetén javítanak (Sen, 2009). Az azonos jogi keretek önmagukban nem biztosítanak esélyegyenlőséget, ha a kiinduló helyzetek jelentősen eltérnek. A kiegyenlítő intézkedések – ösztöndíjprogramok, kvóták, speciális támogatások – azonban vitatottak, mivel egyes nézetek szerint sérthetik a meritokratikus elveket. Az oktatás céljának vizsgálata során felmerül, hogy a munkaerőpiaci versenyképesség erősítése vagy inkább az önmegvalósítás, a társadalmi részvétel és az autonómia támogatása élvezzen elsőbbséget. A képességszemlélet az oktatás komplex szerepét hangsúlyozza: az életminőség javítását gazdasági, politikai és kulturális dimenziókban egyaránt. A magyar felsőoktatásban ugyanakkor domináns a gazdasági irányultság, miközben az inklúzió és a mobilitás céljai háttérbe szorulnak.

A probléma egyik alapja a társadalmi újratermelődé, amely Bourdieu (1986) szerint a kulturális, gazdasági és szimbolikus tőke egyenlőtlen eloszlásával magyarázható. Magyarországon és az EU-ban egyaránt léteznek célzott programok az esélyegyenlőség erősítésére – ösztöndíjak, inkluzív szabályozások, mentorprogramok (EC, 2020). Az EU szintjén ugyanakkor a hátrányos helyzetű hallgatók körében magasabb a lemorzsolódás, a felsőfokú végzettség elérésében jelentős státuszbeli különbségek tapasztalhatók (Eurydice, 2022). A nyugat-európai országokban a felsőoktatási intézmények inkluzív törekvései általában részletesebb antidiszkriminációs, esélyegyenlőségi és támogatási intézkedéseket fogalmaznak meg.

Magyarországon ezzel szemben az intézmények mozgástere szűkebb, a központi irányítás erőteljesebb, miközben az esélyegyenlőség kérdése háttérbe szorul a gazdasági érdekekkel szemben (Varga, 2024).

3. táblázat. Pozitív európai példák az esélyegyenlőség előmozdítására a felsőoktatásban

Ország	Program/Intézkedés	Főbb jellemzők/ Eredmények	Forrás
Norvégia	Inkluzív felsőoktatási rendszer	Pénzügyi támogatás, mentálhigiénés és tanácsadási rendszerek; alacsonyabb lemorzsolódás, magasabb mobilitás.	European Commission, Eurydice Report (2022): https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/equity-and-inclusion-higher-education
Egyesült Királyság	Widening Participation policy	Outreach programok, Access Agreement kötelezettségek, pénzügyi ösztönzők, mentorálási rendszerek; növekvő részvétel alacsony állapotú csoportokból.	Office for Students (OfS, 2021): https://www.officeforstudents.org.uk/advice-and-guidance/promoting-equal-opportunities/
Írország	National Access Plan (2022–2028)	Célzott intézkedések hátrányos helyzetűeknek; növekvő reprezentáció mérhető indikátorokkal	Higher Education Authority (HEA, 2022): https://hea.ie/policy/access-policy/national-access-plan-2022-2028/
Németország	Deutschlandstipendium	Köz- és magánszféra támogatása tehetség-gondozás céljából, társadalmi mobilitás erősítése.	Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF, 2023): https://www.deutschlandstipendium.de/

Forrás: Varga (2025) Saját szerkesztés.

A normatív és jogi környezet hatékonyságára vonatkozóan elmondható, hogy az Európai Unió szintjén a jogi szabályozás (Alapjogi Charta, Szociális Jogok Európai Pillére, EU Roma Stratégia) egységes keretet biztosít, amelyet a tagállamoknak kötelező implementálni. Magyarország esetében a szabályozás végrehajtása esetenként formális, valódi strukturális változás nem történik meg (EC, 2020). Európában számos jó gyakorlat létezik, amely a magyar rendszer számára is iránymutató lehet (3. táblázat).

Esélyegyenlőség és civil szervezetek a felsőoktatásban: európai távlatok és gyakorlatok

A civil szervezetek – így a hallgatói érdekképviselések, roma jogvédő csoportok és fogyatékosügyei egyesületek – kulcsszerepet játszanak az oktatási egyenlőtlenségek feltárásában és kezelésében. A nemzetközi hálózatok, például az ESU rendszeres tevékenységeikkel biztosítják a hátrányos helyzetű csoportok képviseletét (ESU 2024a; 2024b). Magyarországon a Magyar Helsinki Bizottság jelzi az akadálymentesítés és az esélyegyenlőség hiányosságait (Autonómia Alapítvány, 2016; Magyar Helsinki Bizottság, 2016).

A civil hálózatok (ESU, EAEA, EASNIE) elősegítik a jó gyakorlatok és erőforrások megosztását, valamint az intézményi és állami együttműködések fenntarthatóságát. Hozzájárulnak az inkluzív és hátránykompenzáló módszerek elterjesztéséhez, a hallgatói esélyegyenlőséget célzó innovációk támogatásához, valamint politikai érdekérvényesítésük révén az oktatáspolitikai reformok alakításához. Az EAPN és az ALLFIE közreműködésével több európai ország stratégiái a befogadóbb köz- és felsőoktatás irányába mozdultak el (EAPN, 2022; ALLFIE, 2021).

4. táblázat. Civil szervezetek felsőoktatásspecifikus programjai Európában

Ország/ Program	Leírás	Civil szerep	Eredmény	Forrás
Norvégia HE-CSOs	Egyetemek és civil szervezetek partnersége inkluzív oktatásért.	Civil szervezetek cselekvő partnerként vesznek részt közösségi programokban, mentorálásban.	Mentorhálózatok, közösségi tanulás fejlesztése.	https://hecsos.eu
CIVICA Alliance	Felsőoktatási szövetség hátrányos helyzetű fiatalok támogatására.	Civil szereplők, önkéntesek bevonása mentorálásba és közösségi eseményekbe.	Növekvő hozzájárás, tudatosság, peer-to-peer programok.	https://hecsos.eu
Erasmus+ Civil Society Cooperation	EU-s támogatás civil szervezeteknek inkluzív oktatási projektekre.	Civil szervezetek közvetlen politika-támogatásban és programfejlesztésben.	Tanárok támogatása, hátrányos helyzetű csoportok integrációja.	https://www.wel-comeurope.com
Németország – Deutschlands-tipendium	Tehetséggondozó ösztöndíj köz- és magánszféra bevonásával.	Alapítványok, vállalatok és önkéntesek mentorálási szerepe.	Hátrányos helyzetű hallgatók támogatása, növekvő részvétel.	https://www.deutschlands-tipendium.de

Forrás: Varga (2025) Saját szerkesztés.

Az európai civil szervezetek stratégiai szerepet töltenek be az inkluzív felsőoktatásban. Az ESU adatai szerint az egyetemi inklúziós programok jelentős részében nonprofit szervezetek partnerként vesznek részt (ESU, 2023). A HECSOs projekt keretében nyolc országban több mint 50 partnerszervezet működik együtt felsőoktatási intézményekkel, mentorhálózatokat, közösségi tanulási formákat, akadálymentesítési projekteket és érzékenyítő tréningeket valósítva meg (HECSOs, 2023). A Civica Alliance évente több mint 200 civil együttműködést koordinál tíz vezető európai egyetem részvételével, elsősorban az oktatási egyenlőtlenségek csökkentésére és a társadalmi mobilitás erősítésére (Civica, 2023). Az Erasmus Civil Society Cooperation évente 120–150 projektet támogat, amelyek a romák, migránsok, fogyatékossgal élők és hátrányos helyzetű fiatalok felsőoktatási részvételét segítik, közel félmillió kedvezményezettet elérve (EC, 2023).

Németországban a Deutschlandstipendium 2023-ban több mint 28 000 hallgatót támogatott civil szervezetek, alapítványok és vállalatok közreműködésével; a résztvevők 40%-a első generációs értelmiségi vagy szociálisan hátrányos helyzetű (BMBF, 2023).

A magyarországi civil szervezetek szerepvállalása a felsőoktatási esélyegyenlőség előmozdításában

Magyarországon a felsőoktatási esélyegyenlőség jogi alapját a 2011. évi Nemzeti Felsőoktatási Törvény (Nftv.) teremti meg, amely előírja a fogyatékosággal élő hallgatók indokolt támogatását, valamint az intézményi akadálymentesítés és esélyegyenlőségi tervek kötelezettségét (Nftv. 108. §). Az Oktatási Jogok Biztosának Hivatala (OJB) aktívan feltárja a hallgatói jogsérelmeket és rendszeres jelentéseiben a felsőoktatás esélyegyenlőségi kihívásaira mutat rá, különösen a fogyatékosággal élő, roma és alacsony társadalmi státuszú hallgatók esetében (OJB, 2023). A fogyatékosággal élő hallgatók támogatásában több nonprofit szervezet meghatározó szerepet játszik Magyarországon (4–5–6. táblázat).

5. táblázat. Nonprofit szervezetek tevékenységi területei

Terület	Tevékenység típusa	Példa szervezet/program
Érdekérvényesítés	Jogvédelem, lobbizás, akadálymentesítési monitoring, ajánlások kidolgozása, jogszabályok véleményezése.	MEOSZ, SINOSZ.
Közvetlen szolgáltatás	Mentorálás, tanácsadás, akadálymentesítés, tolmácsszolgáltatás, közérdekű panaszkezelés.	KézenFogva, SINOSZ.
Oktatás, érzékenyítés	Képzések, kampányok, tréningek.	Közélet Iskolája, MEOSZ.
Hálózatépítés, együttműködés	Egyetemekkel, állami szervekkel való kooperáció, jó gyakorlatok terjesztése.	MEOSZ, SINOSZ, Autonómia Alapítvány.

Forrás: Varga (2025) Saját szerkesztés.

- **MEOSZ** (Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége): Képzésekkel, tanácsadással és érzékenyítő programokkal támogatja az akadálymentes és befogadó egyetemi környezet kialakítását, kiemelt programjai a jogsegélyszolgálatok és az akadálymentes infrastruktúra fejlesztése (MEOSZ, 2023).
- **SINOSZ** (Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége): A hallássérült hallgatók felsőoktatási hozzáférését tolmácsszolgáltatással és intézményi érdekképviseléssel segíti (SINOSZ, 2023).

- *KézenFogva Alapítvány*: Mentorprogramokkal, tréningekkel és munkaerőpiaci szolgáltatásokkal növeli a fogyatékossgal élő fiatalok, köztük a felsőoktatásban tanulók esélyeit az önálló életvitel és a sikeres diplomaszerzés felé (KézenFogva Alapítvány, 2024).
- *A Közélet Iskolája*: Hátrányos helyzetű csoportok politikai és társadalmi részvételét erősíti, oktatási programjai egyetemi együttműködésekre és felsőoktatási részvételt támogató tréningekre épülnek (Közélet Iskolája, 2024).
- *Autonómia Alapítvány*: Roma fiatalok felsőoktatási részvételét ösztöndíjprogramokkal támogatta, mint a civil és oktatáspolitikai összekapcsolás modellértékű példái (Autonómia Alapítvány, 2016).

6. táblázat. A nonprofit szervezetek tevékenységének jelzőértékei 2023

Terület	Tevékenység	Adat, konkrétum (2023)	Szervezet
Akadálymentesítés	Egyetemi/karok fizikai akadálymentesítési auditja.	Intézmények ~50%-a felel meg teljesen.	MEOSZ
Jogvédelem, monitoring	Kiemelt jogsegély, jogi panaszkezelés, jogorvoslat indítása.	M3 metró összes megállója akadálymentesített.	MEOSZ
Hallgatói támogatás	Tolmácsszolgáltatás, tanulmányi kedvezmények, egyéni mentálás.	Évente 500 hallgató támogatása.	SINOSZ
Panaszkezelés, jogvédelem	Fogyatékossgal élő hallgatói panaszok, megoldott ügyek száma.	1225 panasz összesen, többsége akadálymentesség.	Oktatási Jogok Biztosa
Anyagi támogatás, ösztöndíj	Felsőoktatási ösztöndíj, ÚNKP.	2249 fő – 3,16 milliárd Ft.	Országos programok, SINOSZ

Forrás: Varga (2025) Saját szerkesztés.

A felsőoktatásban a fogyatékossgal élő hallgatók támogatása több dimenzióban értelmezhető (6. táblázat), különböző intézmények, valamint civil szervezetek összehangolt tevékenységére épül. Az akadálymentesítés alapvető jelentőségű, ugyanakkor az egyetemek és karok mintegy fele tekinthető teljes mértékben hozzáférhetőnek. Szerkezeti előrelépések történtek, a fizikai hozzáférés továbbra sem teljes körű, ami a felsőoktatási esélyegyenlőség egyik legkritikusabb feltétele. A jogvédelem és a monitoring funkciók szintén kiemelt jelentőségűek: a jogsegély és panaszkezelés intézményesült keretei nemcsak az egyéni jogorvoslatot, hanem szerkezeti változásokat is előmozdíthatnak. Pozitív példa a MEOSZ 2023-as eredménye, amelynek köszönhetően teljeskörűen akadálymentesítették a budapesti M3-as metróvonal állomásait.

Ugyanebben az évben a SINOSZ több felsőoktatási intézménnyel együttműködve tolmácsszolgáltatást, akadálymentesítési tanácsadást, valamint különféle kedvezményeket (pl. kollégiumi prioritás, tandíjkedvezmény) biztosított tagjai számára. Évente mintegy ötszáz hallgató veszi igénybe a szervezet kommunikációs tréningjeit és digitális akadálymentesítési szolgáltatásait. A támogatási formák jelentősége abban áll, hogy nem csupán a formális akadályok lebontását célozzák, hanem a tanulmányi sikerességet és a társadalmi integrációt is erősítik. Az Oktatási Jogok Biztosához beérkezett panaszok száma – összesen 1225, döntően az akadálymentesség hiányára vonatkozóan – a probléma rendszerszintű jellegét jelzi és rávilágít arra, hogy az akadálymentesség továbbra is a hallgatói esélyegyenlőség egyik legnagyobb nehézsége. Az ösztöndíjprogramok, köztük az Új Nemzeti Kiválóság Program, fontos kiegészítő eszközt jelentenek: több mint kétezer hallgató részesült összesen 3,16 milliárd forintos támogatásban, amely a hozzáférés és a tanulmányi előmenetel feltételeinek biztosítását célozza.

7. táblázat. Non profit szervezetek esélyegyenlőségi tevékenységének programjai és eredményei

Szervezet	Fő fókusz	Programok	Elért eredmények (érintettek száma)
Autistic Art	Autizmus, lakóottho- nok.	Művészeti foglalkozás, fejlesztés, adományozás.	10 otthon, ~200 fiatal/ lakó.
Motiváció Alapítvány	Fogyatékoság, rehabi- litáció.	Segítés, jogsegély, érzéke- nyítés, oktatás.	~50 munkatárs, több száz ügyfél évente.
UCCU Alapítvány	Roma-nem roma pár- beszéd.	Interaktív órák, városi séták, önkéntesség.	Évi 4000 diák, 4 város, országos hatás.
BAGázs Egyesület	Társadalmi integráció.	Közösségi, oktatási, szoci- ális programok.	Több száz becsatlakozó család, 50 önkéntes.

Forrás: Varga (2025) Saját szerkesztés.

A vizsgált szervezetek által végzett tevékenységek jelentős hatást gyakorolnak a társadalmi integráció és az esélyegyenlőség előmozdítására (7. táblázat). Az *Autistic Art* művészeti foglalkozások és adományozási programok révén hatékonyan támogatja az autizmussal élőket; továbblépési lehetőség a tevékenység területi kiterjesztése, digitális eszközök és szociális kompetenciafejlesztés integrálása. A *Motiváció Alapítvány* szakmai alapokra épülő érzékenyítő programjainak bővítése a közoktatás és a munkaerőpiac felé növelné társadalmi hatást; a foglalkoztatási integráció mentorprogramokkal és munkahelyi képzésekkel erősítheti a hosszú távú beilleszkedést. Az *UCCU Alapítvány* programjai hozzájárulnak a társadalmi előítéletek lebontásához; a tevékenység fenntarthatósága, országos kiterjesztése megoldandó feladat, a digitális oktatási tartalmak és közösségi média jelenlét növelheti a programok hatékonyságát. A *BAGázs Egyesület* integrációs programjai az önkéntesség és közösségi fejlesztések révén hatékonyak; továbblépésként javasolt

az önkéntesek számának növelése, szakmai képzések bővítése és a résztvevő családok hosszú távú nyomon követése a társadalmi integráció tartósságának méréséhez.

8. táblázat. Programértékelési indikátorok és teljesítménymutatók a hátrányos helyzetű csoportokkal foglalkozó civil kezdeményezésekben

Mérési terület	Példa adat/indikátor	Jellemzők
Célcsoportelérés	Elért diákok, családok száma.	BAGázs: 75 család mentorálása, UCCU: évi 1000 diák.
Programteljesítmény	Lefolytatott foglalkozások száma.	Motiváció: 2 tanodában heti 10+ foglalkozás, Tanodák, mentorálás, továbbtanulás támogatása.
Hatás	Tanulmányi eredmények, kompetenciafejlődés.	Tanulási tesztek, mentorok visszajelzése.
Működési szervezettség	Önkéntesek száma, pénzügyi források.	Autistic Art: 200+ fiatal ellátása, adományok.
Társadalmi visszhang	Elégedettségi visszajelzések, esetleírások.	UCCU: résztvevői kérdőívek, esemény utáni felmérések. Érzékenyítés, közösségi programok, egyetemi részvétel.

Forrás: Varga (2025) Saját szerkesztés.

A 8. táblázat öt mérési területet vizsgál, amelyek a programok működésének és hatásának eltérő dimenzióit érintik. A célcsoport elérése a programok kiterjedtségét és a résztvevők számát mutatja (pl. BAGázs: 75 család mentorálása; UCCU: évi 1000 diák). A programteljesítmény az alkalmak számát és rendszerességét jelzi, ezáltal a kapacitást és intenzitást (pl. Motiváció: heti 10+ foglalkozás két tanodában). A hatásmérés a tanulmányi és kompetenciafejlődést értékeli (tanulási tesztek, mentorok visszajelzései alapján). A működési szervezettség a fenntarthatóságot és erőforrás-hatékonyságot vizsgálja, különösen az önkéntesek és pénzügyi források terén (pl. Autistic Art: 200+ fiatal ellátása adományokból). A társadalmi visszhang a külső megítélést és közösségi hatást tükrözi (elégedettségi kérdőívek, esemény utáni értékelések).

Az adatok szerint a programok széleskörű elérést biztosítanak, rendszeres foglalkozásokkal támogatják a fejlődést. 2023-ban a MEOSZ kiemelt eredménye volt az M3-as metró teljes akadálymentesítése Budapesten, ugyanakkor auditjaik szerint a felsőoktatási intézményeknek csak fele felel meg maradéktalanul a törvényi követelményeknek. A SINOSZ 2023-ban tolmácsszolgáltatást és akadálymentesítési tanácsadást biztosított több egyetemmel együttműködve; évente mintegy 500 hallgató vette igénybe szolgáltatásaikat, főként kommunikációs tréning vagy digitális akadálymentesítési tanácsadás formájában. A tagsági igazolvánnyal rendelkező siket és nagyothalló hallgatók további kedvezményekben részesültek (pl. kollégiumi prioritás, tandíjkedvezmény).

Az Oktatási Jogok Biztosához 2023-ban 1225 panasz érkezett köz- és felsőoktatási ügyekben, ezek között kiemelt helyen szerepeltek a fogyatékkal élő hallgatók vizsgalehetőségei, igazolásai és akadálymentességi problémái.

Összefoglalás

Az esélyegyenlőség a felsőoktatásban nem csupán jogi vagy adminisztratív kérdés, hanem társadalomfilozófiai alapokon nyugszik. Rawls igazságosságelmélete szerint a méltányosság elve az elosztási mechanizmusokat úgy alakítja, hogy a legrosszabb helyzetű csoportok pozíciója javuljon (Rawls, 1971). Formálisan elérhető oktatási jogok önmagukban nem képesek ellensúlyozni a strukturális hátrányokat, amelyek a roma, fogyatékkal élő vagy első generációs hallgatókat érinthetik (EACEA, 2022; Walker, 2006). A méltányosság gyakorlati érvényesítése intézményi joggyakorlatokat igényel, amelyek figyelembe veszik a hallgatók társadalmi háttérét, szükségleteit és élethelyzetét. Magában foglalja az ösztöndíjrendszereket, mentor-programokat, rugalmas tanterveket és akadálymentesítést (EUA, 2018; EC, 2023), valamint pszichoszociális támogatást, érzékenyítő tréningeket és civil partnerségek bevonását. Célcsoport-specifikus programok (pl. felzárkóztató évfolyamok roma fiataloknak, testreszabott tanulási eszközök fogyatékkal élőknek, rugalmas képzési lehetőségek gyermekes hallgatóknak) hozzájárulnak a valódi inklúzióhoz. Az intézményeknek rendszerszinten kell kezelniük a hozzáférés és részvétel egyenlőtlenségeit, és mérhető eredményekkel kell igazolniuk elköteleződésüket. A dokumentációs sablonok alkalmazása segíti az átláthatóságot és a fejlesztési tervek nyomon követhetőségét, ideértve a stratégiai dokumentumokat, programokat, kvantitatív mutatókat, mentorálási tapasztalatokat, hallgatói visszajelzéseket és civil együttműködést. Reflexióval elemezhetők az akadályok és azok mérséklése a méltányosság érdekében. A felsőoktatás inkluzivitása nem csupán jogi megfelelést jelent, hanem a szervezeti kultúra, szemlélet és támogatási rendszerek folyamatos fejlesztését is. A civil szektor kiemelt szerepe, különösen nonprofit szervezeteké, biztosítja a hátrányos helyzetű hallgatók érdekeinek érvényesülését és a jó gyakorlatok terjedését. Hazánkban a jogszabályi háttér és civil kezdeményezések jelenléte pozitív, de infrastruktúra- és szemléletbeli hiányosságok kezelése továbbra is megoldandó feladat. 2023-ban 2249 fogyatékkal élő hallgató részesült támogatásban az ÚNKP keretében, összesen 3,16 milliárd Ft értékben (NKFIH, 2023; ELTE, 2024). A nonprofit szektor komplex, célzott szolgáltatások révén mérsékli a társadalmi egyenlőtlenségeket, erősíti a társadalmi integrációt és a befogadó oktatási környezetet. Mentori rendszerek, oktatási és érzékenyítő programok, művészetterápia és közösségfejlesztés javítja a tanulmányi eredményeket, a társadalmi önrendelkezést és közösségi részvételt. A civil szervezetek jelentős hatással bírnak a felsőoktatás inkluzivitására, az egyéni mobilitás növelésére és a kirekesztés csökkentésére, kiegészítve az állami intézkedéseket. A stratégiai fenntarthatóság érdekében fontos a digitális eszközök integrálása és az érintett közösségek hosszú távú nyomon követése.

Az indikátorok egységesítése, hosszú távú hatásvizsgálatok és a kvalitatív és kvantitatív adatforrások integrációja kulcsfontosságú a komplex értékelési keretrendszer kialakításához, amely a programok hatékonyságát és fenntarthatóságát biztosítja.

Irodalom

- Alliance for Inclusive Education (2021). *Changing the culture of disability inclusion in higher education: A report by ALLFIE*. <https://www.allfie.org.uk/resources/publications/>
- Autonómia Alapítvány (2016). Civil társadalmi jelentés a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási és Roma Stratégiáról. 1–80. Autonómia Alapítvány. https://autonomia.hu/wp-content/uploads/2016/04/civil-society-monitoring-report_hu.pdf
- Berényi, Z.,–Berkovits, I. (2020). *Esélyegyenlőség a magyar felsőoktatásban: kihívások és lehetőségek*. 25–50. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*. 241–258. Greenwood.
- Brennan, J.,–Naidoo, R. (2008). Higher education and the achievement (and/or prevention) of equity and social justice. *Higher Education*, 56(3), 287–302. <https://doi.org/10.1007/s10734-008-9127-3>
- Bundesministerium für Bildung und Forschung. (2023). *Deutschlandstipendium program report 2023*. BMBF. <https://www.bmbf.de/deutschlandstipendiumbericht2023.pdf>
- CIVICA Alliance. (2023). *Annual cooperation report 2023*. 8–12. CIVICA Alliance. <https://civica.eu/publications>
- CIVICUS. (2024). *State of civil society report 2024*. CIVICUS. <https://www.civicus.org>
- European Commission. (2020). *EU gender equality strategy 2020–2025*. <https://doi.org/10.2777/50027>
- Emberi Erőforrások Minisztériuma. (2020). *Különleges bánásmód* (VI. évf., 4. szám: Roma szakollégiumok, 47–48).
- Emberi Erőforrások Minisztériuma. (2022). *Útavaló Ösztöndíjprogram – Út a diplomához: Beszámoló a 2021/2022 tanévről*. EMMI.
- Eötvös Loránd Tudományegyetem. (2024, augusztus 29). *Új Nemzeti Kiválóság Program intézményi záró konferencia programfüzet 2023/2024 tanév*. https://www.elte.hu/dstore/document/12553/ÚNKP%20Programfüzet_2023–2024.pdf
- Eurydice. (2022). Reformok és szakpolitikai fejlemények a felsőoktatásban Magyarországon. *Eurydice Network*. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/hu/national-education-systems/hungary/reformok-es-szakpolitikai-fejlemenyek-felsooktatásban>
- European Anti-Poverty Network. (2022). *Building inclusive education systems – European experiences and policy recommendations*. https://www.eapn.eu/wp-content/uploads/2022/04/Building-Inclusive-Education-Systems_EAPN-Report-2022.pdf
- European Commission/Eurydice. (2023). *Structural indicators for monitoring education and training systems in Europe – 2023*. <https://doi.org/10.2797/829723>
- European Commission. (2020). *A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020–2025* (COM/2020/152 final). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>

- EACEA/Eurydice. (2022). Towards equity and inclusion in higher education in Europe. *Publications Office of the European Union*. <https://doi.org/10.2797/631280>
- EUA. (2018). Diversity, equity and inclusion in European higher education institutions. *European University Association*. <https://www.eua.eu/resources/publications/828:diversity,-equity-and-inclusion-in-european-higher-education-institutions.html>
- European Commission. (2023a). Erasmus+ Civil Society Cooperation annual statistics 2023. *Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture*. https://ec.europa.eu/erasmus-plus/about/statistics_en
- European Commission. (2023b). She Figures 2023: Gender in research and innovation. *Publications Office of the European Union*. <https://doi.org/10.2777/440070>
- European Disability Forum. (2019). *Inclusion of persons with disabilities in education and employment in the EU*. <https://www.edf-feph.org>
- European Economic and Social Committee. (2018). *National developments from a civil society perspective 2018–2024*. EESC.
- European Students' Union. (2023). *Inclusion in European higher education: Annual report 2023* (p. 14). ESU. <https://esu-online.org/publications>
- European Students' Union. (2024a). *Annual report 2024: Promoting inclusion and equity in higher education*. ESU. <https://www.esu-online.org/publications/annual-report-2024/>
- European Students' Union. (2024b). *Equality and inclusion in European higher education: ESU position paper 2024* (pp. 5–15). ESU. <https://esu-online.org/position-papers/>
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2023). *Fundamental rights report 2023*. *Publications Office of the European Union*.
- EUA. (2018). Diversity, equity and inclusion in European higher education institutions. *European University Association*. <https://www.eua.eu/resources/publications/828:diversity,-equity-and-inclusion-in-european-higher-education-institutions.html>
- Fogyatékos Hallgatók Nemzeti Információs Központja. (2022). *Fogyatékossgal élő hallgatók helyzete a felsőoktatásban*. FHNK.
- Hajdu, T.–Kertesi, G.–Kézdi, G. (2016). *A roma fiatalok esélyei és az iskolarendszer egyenlőtlensége (Budapest Working Papers on the Labour Market, 2016/3)*. MTA KRTK Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont. <http://www.kre.hu/kiadv/real/34703/bwp1603.pdf>
- HECSOs – Higher Education institutions and Civil Society Organisations together for community engagement. (2023). *Project page. EU Erasmus+*. <https://hecsos.eu/project/>
- KézenFogva Alapítvány. (2024, április 14.). *Érzékenyítő továbbképzési program indul Dunaharasz-tiban [Hírközlés]*. <https://kezenfogva.hu>
- Kováts, A. (2018). Esélyegyenlőség a magyar felsőoktatásban: problémák és megoldások. *Educatio*, 27(4), 587–601.
- Közélet Iskolája. (2024). *Beszámoló a Közélet Iskolája 2024. évi tevékenységéről és eredményeiről*. <https://kozeletiskolaja.hu/post/beszamolo-a-kozelet-iskolaja-2024-evi-tevekenysege-rol-es-eredmenyeiről/>
- Központi Statisztikai Hivatal. (2023). *Felsőoktatási statisztikák 2022: Nem szerinti arány képzési területeken*. KSH. <https://www.ksh.hu>
- Lannert, J. (2015). *A hátrányos helyzetű diákok helyzete és esélyei a magyar oktatási rendszerben* 15–40. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet. <https://oki.hu>
- Magyar Helsinki Bizottság. (2016). *Az akadálymentes hozzáférés helyzete a magyar felsőoktatásban*. Autonómia Alapítvány. <https://helsinki.hu>

- Magyarország. (2011). *2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról (§ 108)*. Nemzeti Jogszabálytár: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100204.TV>
- Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége. (2021). *Akadályok felsőfokon: A fogyatékkal élő emberek felsőoktatási részvétele Magyarországon*. MEOSZ. https://www.meosz.hu/wp-content/uploads/2021/06/MEOSZ_Felsooktatasi-tanulmany-egyesített-v.pdf
- Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége. (2023). *Képzések, tanácsadás és érzékenyítő programok az akadálymentesítésért és befogadó egyetemi környezetért*. MEOSZ. <https://www.meosz.hu>
- Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal. (2023, augusztus 30). *Új Nemzeti Kiválóság Program 2023/2024. tanév – döntési lista és támogatási összesítés*. NKFIH. <https://nkfi.gov.hu/palyazoknak/nkfi-alap/unkp-23-tamogatott-intezmenyek>
- Nussbaum, M. C. (2006). *Frontiers of justice: Disability, nationality, species membership*. Harvard University Press.
- Nussbaum, M. C. (2011). *Women and human development: The capabilities approach*. Cambridge University Press.
- OECD. (2023a). Education at a glance 2023: OECD indicators. *OECD Publishing*. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/09/education-at-a-glance-2023_581c9602/e13bef63-en.pdf
- OECD. (2023b). Equity and inclusion in education: Finding strength through diversity. *OECD Publishing*. <https://doi.org/10.1787/e9072e21-en>
- Varga, A. (2022). Társadalmi felelősségvállalás, avagy az esélyteremtő értékteremtés. *Civil Szemle*, 19(4), 23–40.
- Varga, A. (2023). A törekény bizalom – Egyenlők között egyenlőtlenek: Esélyegyenlőségi kérdések a társadalom és a felsőoktatás rendszerében. *Civil Szemle*, 20(Special Issue 6), 141–161.
- Varga, A. (2024). Alapítványi fenntartású felsőoktatási intézmények Magyarországon: Digitalizáció, fenntarthatóság és esélyegyenlőség a nonprofit szervezetek szerepvállalásának sajátosságai. *Civil Szemle*, 21(5), 27–46. <https://doi.org/10.62560/CSZ.2024.05.2>
- Walker, M. (2006). *Higher education pedagogies: A capabilities approach*. Society for Research into Higher Education – Open University Press.